

ČASOVÉ ŘADY – 2. ČÁST

- trend ČŘ lze modelovat také za pomoci *klouzavých průměrů*
- *adaptivní přístup* k modelování trendu ČŘ, tzv. *modely s proměnlivými parametry*
- rozsah období, v jehož rámci bude ČŘ vyrovnána, je výrazně kratší než období, za něž máme ČŘ k dispozici
- posloupnost empirických pozorování nahradíme řadou průměrů z těchto pozorování vypočtených
- každý z těchto průměrů reprezentuje určitou skupinu pozorování
- při postupném výpočtu průměrů postupujeme (kloužeme) vždy o jedno pozorování kupředu, přičemž nejstarší (tj. první) pozorování z dané skupiny vypouštíme
- *význam klouzavých průměrů*: především při očišťování ČŘ od sezónních vlivů (viz další výklad).

V první řadě je třeba stanovit počet pozorování, z nichž vypočteme jednotlivé klouzavé průměry o délce m .

Klouzavá část období interpolace (m): časový interval délky $m = 2p + 1$, který se posunuje po časové ose vždy o jednotku.

Volba délky klouzavé části období interpolace:

- nelze stanovit exaktními statistickými postupy,
- stanovujeme především na základě věcné analýzy (heuristicky)
- přednost dáváme průměrům nižšího řádu
- u neperiodických ČŘ se nejčastěji volí délka klouzavé části 3, 5, 7
- u ČŘ s periodickou složkou je délka klouzavých průměrů rovna periodě sezónních nebo cyklických výkyvů.

Identifikace jednotlivých klouzavých částí:

- jednotlivé klouzavé části reprezentujeme jejich středními body (angl. *target*)
- je-li m liché číslo, pak střední bod klouzavé části je číslo celé (t)
- je-li m sudé číslo, pak střední bod klouzavé části není celé číslo ($t + 0,5$).

Prosté klouzavé průměry

Předpoklad: na klouzavých částech o rozsahu $m = 2p + 1$ je definován lineární trend.

$$\bar{y}_t = \frac{1}{m} \sum_{i=-p}^p y_{t,i} = \frac{y_{t-p} + y_{t-p+1} + \dots + y_{t+p-1} + y_{t+p}}{m}, \quad t = p+1, p+2, \dots, n-p.$$

- používáme je v případě, že rozsah klouzavé části je číslo *sudé*
- střední body klouzavých částí jsou celá čísla (t)
- při tomto postupu zůstane p hodnot na začátku ČŘ a p hodnot na konci ČŘ nevyrovnáno.

Centrované klouzavé průměry

- jsou speciálním případem vážených klouzavých průměrů
- používáme je v případě, že rozsah klouzavé části je číslo *sudé*

- střední body klouzavých částí již nejsou celá čísla, proto nelze přímo přiřadit hodnoty klouzavých průměrů k empirickým pozorováním ČŘ.

Postup výpočtu:

- první vypočtený klouzavý průměr přiřadíme střednímu bodu t , který není celočíselný
- další klouzavý průměr přiřadíme střednímu bodu $t+1$, který opět není celočíselný
- celočíselný, tedy interpretovatelný, je bod $t+0,5$, který leží mezi body t a $t+1$
- hodnotu klouzavého průměru, odpovídající bodu $t+0,5$, vypočteme jako aritmetický průměr dvou sousedních klouzavých průměrů.

Např.: čtyřčlenný centrováný klouzavý průměr

$$\frac{1}{2} \left[\frac{1}{4}(y_1 + y_2 + y_3 + y_4) + \frac{1}{4}(y_2 + y_3 + y_4 + y_5) \right] = \frac{1}{8}(y_1 + 2y_2 + 2y_3 + 2y_4 + y_5)$$

Je možno použít vyjádření formou operátoru: $\frac{1}{8}[1, 2, 2, 2, 1]$.

Popis sezónní složky

- sezónní složka jsou periodicky se opakující obousměrné odchylky hodnot ČŘ od trendu
- délka periody je maximálně jeden rok
- oscilace vznikají v důsledku přímých či nepřímých příčin, které se pravidelně opakují
- např. v důsledku koloběhu Země kolem Slunce (klimatické vlivy, zprostředkované vlivy – společenské standardy a zvyklosti ve stereotypch chování lidí, např. dovolené, víkendy, prázdniny, Vánoce)
- nejprve je třeba věcným rozbořem zjistit, zda ČŘ reálně vykazuje sezónní výkyvy.

Postup při odstraňování sezónní složky:

1. kvantifikace sezónních výkyvů
2. očištění ČŘ, tj. vyloučení sezónní složky.

Cíl sezónního očišťování:

- odkrytí základní dynamiky vývoje zkoumaných jevů
- umožnění bezprostředního srovnání vývoje v jednotlivých sezónách v rámci roku.

1. Model konstantní sezónnosti (aditivní model)

$$y_{ij} = T_{ij} + S_{ij} + \varepsilon_{ij}, \quad i = 1, 2, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, r.$$

kde i označuje pořadí roku

j označuje dílčí období v rámci roku (sezóny).

Kvantifikace sezónních výkyvů:

1. empirické sezónní rozdíly (odchylky) = $y_{ij} - T_{ij}$

2. průměrné sezónní rozdíly

3. standardizované sezónní rozdíly (tzv. sezónní faktory rozdílové)

Standardizace (normování): součet sezónních rozdílů v rámci roku musí být roven 0, což znamená, že v rámci roku se sezónní výkyvy kompenzují.

2. Model proporcionální sezónnosti (multiplikativní model)

$$y_{ij} = T_{ij} \cdot S_{ij} \cdot \varepsilon_{ij}, \quad i = 1, 2, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, r.$$

kde i označuje pořadí roku

j označuje dílčí období v rámci roku (sezóny).

Kvantifikace sezónních výkyvů:

1. empirické sezónní indexy = $\frac{y_{ij}}{T_{ij}}$

2. průměrné sezónní indexy

3. standardizované sezónní indexy (tzv. sezónní faktory indexní)

Standardizace (normování): součet sezónních indexů v rámci roku musí být roven r , což znamená, že v rámci roku se sezónní výkyvy kompenzují.

Postup sezónního očišťování:

1. **vyrovnání ČŘ klouzavými průměry vhodného typu** (možno i jiným způsobem, např. trendovou funkcí)
2. **výpočet sezónních faktorů** (rozdílových nebo indexních, podle zvoleného typu modelu)
3. **očištění údajů původní ČŘ** (závisí na typu modelu)
  - **model konstantní sezónnosti:** od hodnot původní ČŘ **odečteme** příslušný rozdílový sezónní faktor
  - **model proporcionální sezónnosti:** hodnoty původní ČŘ **vydělíme** příslušným indexním sezónním faktorem.